

عقلانیت و خدا باوری

ادله اثبات وجود خدا در عصر جدید

www.ketab.ir

دکتر عباس یزدانی

دانشیار فلسفه دین دانشگاه تهران

شماره مسلسل ۱۰۷۳۴

شماره انتشار ۴۴۱۸

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	یزدانی، عباس، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	عقلائییت و خدا باوری: ادله اثبات وجود خدا در عصر جدید/ عباس یزدانی.
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	۲۱۸ص.
فروست	انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۴۴۱۸.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۰۳-۰۲۰۰-۲
وضعیت فهرست نویسی	فیا:
یادداشت	کتابنامه.
عنوان دیگر	ادله اثبات وجود خدا در عصر جدید.
موضوع	خدا--اثبات
موضوع	God - Proof
موضوع	خدا--اثبات جهان شناختی
موضوع	God - proof, Cosmological
موضوع	خدا--اثبات غایب شناختی
موضوع	God - Proof, Teleological
موضوع	فلسفه جدید
موضوع	Philosophy, Modern
شناسه افزوده	University of Tehran. Press. مؤسسه انتشارات.
رده بندی کنگره	BT۱۰۲۱۳۹۹
رده بندی دیویی	۲۲۲
شماره کتابشناسی ملی	۶۰۳۰۰۲۰۰۰۲

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. کتب کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ ها، سایت ها، مجله ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.
(این کتاب با کاغذ حمایتی به چاپ رسیده است.)

عنوان: عقلائییت و خدا باوری: ادله اثبات وجود خدا در عصر جدید

تألیف: دکتر عباس یزدانی

ویرایش ادبی: فرشاد رضوان

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلف است»

بها: ۹۵۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرش مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	ش
فصل اول - مفهوم خدا.....	۱
۱-۱- مقدمه.....	۳
۱-۲- منشأ واژه خدا.....	۳
۱-۳- دیدگاه‌های مختلف درباره مفهوم خدا.....	۴
۱-۳-۱- تلقی اسطوره‌ای از خدا در یونان باستان.....	۴
۱-۳-۲- خدا در کانون فلسفه قدیم یونان.....	۵
۱-۳-۳- خدا در نگاه ادیان آسمانی.....	۶
۱-۴- تصورات مختلف درباره خدا (Concepts of God).....	۷
۱-۴-۱- چالش الهیات پوشی در مورد صفات مطلق خدا.....	۸
۱-۴-۲- اشکال اول به صفت تأثیرناپذیری.....	۱۰
۱-۴-۳- اشکال دوم به صفت تأثیرناپذیری.....	۱۱
۱-۵- تلقی مایستر اکهارت از خدا و الوهیت.....	۱۱
۱-۶- صفات و ویژگی‌های خدا در اسلام.....	۱۳
۱-۷- نتیجه.....	۱۵
منابع فصل اول.....	۱۶
فصل دوم - الهیات عقلی، فلسفه دین و وجود خدا.....	۱۹
۲-۱- مقدمه.....	۲۱
۲-۲- واژه‌شناسی الهیات.....	۲۱
۲-۳- تمایز میان الهیات طبیعی و فلسفه دین.....	۲۳
۲-۴- الهیات طبیعی و الهیات وحیانی.....	۲۳
۲-۵- الهیات طبیعی در قرون وسطی.....	۲۴
۲-۶- الهیات طبیعی و چالش‌ها.....	۲۶
۲-۷- مخالفت اندیشمندان معرفت‌شناسی اصلاح‌شده با الهیات طبیعی.....	۲۸

۲۹	۲-۸- دفاع از الهیات طبیعی معتدل و گسترده.....
۳۲	۲-۸-۱- فرضیه خدا باوری و استدلال احتمالی در الهیات طبیعی معتدل.....
۳۲	۲-۹- نتیجه.....
۳۴	منابع فصل دوم.....

فصل سوم - چیستی برهان و ارتباط آن با اثبات وجود خدا..... ۳۷

۳۹	۳-۱- مقدمه.....
۳۹	۳-۲- چیستی برهان از دیدگاه فیلسوفان الهیات طبیعی کلاسیک.....
۴۱	۳-۳- استدلال قائلان به امتناع اقامه برهان عقلی بر اثبات وجود خدا.....
۴۱	۳-۳-۱- استدلال منطقی بر امتناع اثبات عقلی وجود خدا.....
۴۲	۳-۳-۲- استدلال وجودشناختی بر امتناع اثبات عقلی وجود خدا.....
۴۴	۳-۳-۳- استدلال روان شناختی بر امتناع اثبات عقلی وجود خدا.....
۴۴	۳-۳-۴- مصادره به مطلوب بودن براهین اثبات وجود خدا.....
۴۵	۳-۳-۵- استدلال معرفت شناختی کانت بر امتناع اثبات عقلی وجود خدا.....
۴۶	۳-۳-۶- استدلال برخی فیلسوفان اسلامی بر برهان ناپذیری وجود خدا.....
۴۷	۳-۴- شرایط اعتبار برهان از دیدگاه فیلسوفان دین جدید.....
۴۹	۳-۴-۱- اثبات وجود خدا از دیدگاه جان هیک.....
۵۱	۳-۵- نتیجه.....
۵۲	منابع فصل سوم.....

فصل چهارم - برهان جهان شناختی بر اثبات وجود خدا..... ۵۵

۵۷	دیباچه‌ای بر ادله اثبات وجود خدا.....
۵۸	برهان جهان شناختی بر اثبات وجود خدا.....
۵۸	۴-۱- مقدمه.....
۶۰	۴-۲- برهان جهان شناختی افلاطون.....
۶۱	۴-۲-۱- خدا در فلسفه افلاطون.....
۶۲	۴-۲-۲- اثبات وجود خدایان در کتاب قوانین.....
۶۳	۴-۲-۳- روح به عنوان علت نخستین در فلسفه افلاطون.....
۶۵	۴-۲-۳-۱- استدلال افلاطون بر آزلی و ابدی بودن روح.....
۶۶	۴-۲-۴- پیدایش جهان منظم از حکمت و اراده خدا.....

پیشگفتار

موضوع «وجود خدا» یکی از مباحث مهم فلسفه دین محسوب می‌شود. در یک تقسیم‌بندی کلی رویکردهای مختلف در مواجهه با وجود خدا در سه دسته طبقه‌بندی می‌شوند: خداباوری (Theism)، خدا ناباوری (Atheism) و ندانم‌گرایی (Agnosticism). که هر یک از آنها خود اقسام و دیدگاه‌های مختلف دارند. اساسی‌ترین پرسش‌ها درباره خدا عبارتند از: مفهوم خدا به چه معناست؟ آیا خدا وجود دارد؟ آیا می‌توان او را شناخت؟ چگونه و با چه ابزاری می‌توان به خدا معرفت یافت؟ آیا می‌توان وجود خدا را اثبات کرد؟ آیا عقل قادر به اقامه برهان بر اثبات وجود خدا هست؟ مهم‌ترین براهین فلسفی اثبات وجود خدا کدامند؟ عیار و اعتبار این براهین تا چه میزان است؟ آیا استدلال‌های قیاسی برای اثبات وجود خدا معتبر هستند؟ رویکرد استدلال‌های استقرایی تا چه میزان قابل دفاع هستند؟ چگونه می‌توان در عصر پیشرفت‌های چشمگیر علم و فناوری، ادعای عقلانیت باور به خدا را داشت؟ آیا جهان تبیین خدا باورانه دارد؟ این پرسش‌ها و نظایر آنها پرسش‌هایی هستند که این کتاب در حد بضاعت نگارنده، عهده‌دار پاسخگویی به آنهاست.

رویکرد این کتاب دفاع از خدا باوری عقلانی است. تبیین خدا باورانه از جهان هستی و اعتقاد به یگانگی خداوند و داشتن حیات طیبه توحیدی در عصر علم و فناوری از ویژگی‌های خدا باوری خردورانه محسوب می‌شود. در این کتاب ضمن طرح مباحث مبنایی در مورد اثبات وجود خدا، مانند نقش الهیات عقلی یا طبیعی در موضوع وجود خدا، نسبت بین دلیل و برهان با وجود خدا، امکان یا امتناع برهان فلسفی بر وجود خدا و غیره، به طرح براهین رایج و مهم الهیات طبیعی بر اثبات وجود خدا خواهیم پرداخت و ضمن تحلیل انتقادی، آنها را ارزیابی و اعتبارسنجی خواهیم کرد. نویسنده کتاب حاضر نگران این نیست که با نقد براهین فلسفی رایج در باب اثبات وجود خدا، به تفکر توحیدی خدشه وارد شود؛ چرا که اساساً موضع نویسنده این است که نباید خدا باوری را صرفاً و به تمامی بر براهین فلسفی مبتنی کرد تا با خدشه وارد شدن به براهین مرسوم، خدا باوری نیز الزاماً فروپریزد. بلکه به باور نگارنده، خدا باوری از راه‌های مختلف قابل حصول است که صرفاً یکی از آنها، و چه بسا یکی از روش‌های کم‌بهره، براهین رایج در سنت الهیات عقلی است. علاوه بر آن، نگارنده قائل به برهانی بودن و یقینی بودن براهین اثبات وجود خدا نیست، بلکه بر این باور است که بهترین روش برای اثبات وجود خدا، استدلال‌های استقرایی و استنتاج بهترین تبیین خواهد بود. لازم به یادآوری است که مباحث این کتاب بارها در کلاس‌های درس دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری فلسفه دین بحث و بررسی شده‌اند و

اکنون با تأمل و بررسی مجدد و تکمیل آن بحث‌ها به صورت فعلی، بیش‌روی خوانندگان گرامی و جامعه علمی کشور قرار می‌گیرند. بنابراین، از دانشجویان دانشگاه تهران سیاست‌گذارم که با مشارکت در بحث‌ها و طرح پرسش‌ها در طول تدریس، موجب غنای مباحث شده‌اند، همچنین از دوستان محترم، دکتر محمد علی میرباقری و دکتر مهدی پاکنهاد به خاطر بازخوانی نوشتار حاضر و پیشنهادهای ارزشمند، تشکر و قدردانی می‌کنم.

خداباوران ادله متعددی را برای شناخت و اثبات وجود خدا اقامه کرده‌اند. ادله فراوان وجود خدا را می‌توان در دسته‌های متعدد متافیزیکی، منطقی، الهیاتی، تجربی و علمی قرار داد. در این کتاب، بس از طرح برخی مباحث ضروری و مبنایی در موضوع وجود خدا، به رایج‌ترین و مهم‌ترین براهین اثبات وجود خدا پرداخته خواهد شد. فصل اول، به مفهوم خدا در طول تاریخ اندیشه بشر و نیز تلقی‌های مختلف از خدا اختصاص دارد؛ در فصل دوم، نقش الهیات عقلی یا طبیعی در موضوع وجود خدا بررسی می‌شود. استدلال بر وجود، صفات و افعال خدا و نشان دادن عقلانیت باورهای دینی، رسالت و وظیفه اصلی و مهم الهیات طبیعی است. با وجود مخالفت‌های متعدد در طول تاریخ با الهیات طبیعی و چالش‌های مختلفی که پیش روی آن وجود داشت، نگارنده این سطور از نوعی الهیات طبیعی تحت عنوان الهیات طبیعی معتدل و گسترده دفاع می‌کند. زیرا هنوز نیاز به الهیات طبیعی اعتدالی به طور جدی احساس می‌شود؛ فصل سوم، عهده‌دار بحث مهم امساج با امکان اقامه برهان عقلی بر اثبات وجود خدا خواهد بود. در این فصل چستی و شرایط برهان از دیدگاه فیلسوفان الهیات طبیعی کلاسیک و نیز از دیدگاه الهیدانان و فیلسوفان دین جدید بررسی خواهد شد؛ موضوع فصل چهارم کتاب، تقریرهای مختلف برهان جهان‌شناختی است. از بررسی ابتدایی‌ترین برهان جهان‌شناختی یعنی تقریر افلاطون و ارسطو شروع و تا تقریرهای جدیدتر آن بررسی می‌شوند؛ فصل پنجم، به بررسی نقدهای مهم برهان جهان‌شناختی اختصاص دارد. از آنجایی که پاشنه آشیل براهین جهان‌شناختی اصل علیت است، در این فصل دیدگاه‌های برخی الهیدانان مانند غزالی و دیدگاه فیلسوفان تجربی مذهب مانند هیوم در مخالفت با ضرورت علی بررسی شده‌اند و همچنین در ادامه به چالش فیزیک جدید و نظریه مکانیک کوانتومی درباره علیت پرداخته شده است؛ در فصل ششم به استدلال استقرایی تأییدی سوئینرن، به عنوان یک صورت جایگزین استدلال‌های قیاسی جهان‌شناختی می‌پردازیم. هرچند چنین استدلالی یقین را تضمین نمی‌کند، صدق نتیجه را محتمل‌تر خواهد کرد. از طریق این گونه استدلال‌ها به عنوان استنتاج بهترین تبیین، می‌توان خداباوری را معقولانه پذیرفت؛ در فصل هفتم، به استدلال وجودشناختی آنسلم و تقریرهای معاصر و بررسی آن خواهیم پرداخت؛ در فصل هشتم به تقریر فیلسوفان اسلامی، مانند ابوعلی سینا، صدرالمألهین شیرازی و علامه طباطبایی از استدلال وجودشناختی، که برهان صدیقین تعبیر می‌شود، پرداخته و ارزیابی می‌شود؛ در فصل نهم، استدلال غایت‌شناختی و تقریرهای مختلف آن

به‌ویژه استدلال‌های معاصر مانند استدلال راهیابی استاد مطهری و استدلال غایت‌شناختی سونینبرن بحث و بررسی خواهند شد. در فصل دهم این کتاب ضمن پرداختن به دو کاربرد مهم تجربه دینی، یعنی استفاده از تجربه دینی برای نشان دادن معقولیت باورهای دینی و استدلال از طریق تجربه دینی بر اثبات وجود خدا، رویکرد ویلیام ال‌ستون در کاربرد اول و استدلال ریچارد سونینبرن در کاربرد دوم نقد و بررسی خواهند شد.

با اینکه تلاش مجدانه بنده بر آن بوده است که در حد امکان از بهترین و روزآمدترین منابع موجود بهره گیرم و موضوع پرچالش و حساس اثر حاضر را مطابق وسع و توان خود، از دریچه انصاف و دقت علمی مطرح کنم، با این حال واقفم که همچنان نقص‌ها و اشکال‌های ناخواسته‌ای در سطور این نوشتار مشاهده می‌شود که بی‌شک از نگاه تیزبین مخاطب فهیم و نکته‌سنج دور نخواهد ماند. لذا یادآوری و گوشزد نقص‌ها، کاستی‌ها و نقدهای مخاطبان، همچون هدایای ارزنده‌ای، بی‌تردید مورد استقبال نویسنده خواهد بود. در پایان بر خود لازم می‌بینم از حسن نظر اعضای محترم شورای علوم انسانی انتشارات دانشگاه تهران، و زحمات کارشناسان محترم این اداره در فرایند انتشار این اثر صمیمانه سپاسگزاری کنم.

عباس یزدانی

دانشگاه تهران، پاییز ۱۳۹۹